

CSEMPESZ PÉTER

Az erdőbényei bodnártánc

„Az utolsó 16. figura a kádártánc legbravúrosabb része. A harmadik szétmenés után az abroncsokat magasba tartják fonódás nélkül s minél nagyobb kört formálnak, hogy a pohárforgatónak szabad helye legyen. A pohárforgató belép a kör közepébe, ráhelyezi a kezében tartott oválisalakú abroncs keskeny talpára a borral szízig töltött kis poharat s a 3. számú kottán közölt zene ütemére nyolcasokat ír le a levegőben az abroncsával, melyet jobbkezeének mutató- és középső ujjával tart. A többiek egyhelyben állanak, esetleg a zene ütemeire illegetik magukat, de csak helyben. A pohárforgatást egy ideig állva végzi a pohárforgató, majd baltérdére ereszkedik lassan, óvatosan, de a pohárforgatást nem hagyja abba egy pillanatra sem, sőt még továbbmegy: térdelés közben balkezét leteszi a földre s arra nehezedve szinte hanyatt fekszik. Közben az abroncsba tett poharat folyton forgatja, majd lassan, óvatosan visszatér előbbeni helyzeteibe, előbb térdelésbe, majd az egyenes állásba.”¹

E mondatokkal jellemezte Gönyei (Ébner) Sándor a bodnártánc zárópillanatát az Ethnographia hasábjain 1934-ben megjelent írásában. A bodnártánc a 19. századi Tokaj-hegyaljai szüreti mulatságok bodnárballjain a bodnárlegények által előadott mesterségtáncnak² tekinthető, amelynek eredetét, párhuzamait, múltját és jelenét igyekszik feltárni, felvázolni ez a tanulmány a témában született néprajzi irodalom alapján.³

A mesterségtáncok közé Martin György⁴ szerint azok a táncok tartoznak, amelyeknek neve, kíséredallamának szövege, vagy koreográfiája valamelyik mesterségre utal. (Pl.: bodnártánc, kovácstánc, susztertánc vagy a takácstánc). A Kárpát-medencében a mesterségtáncok elsősorban a németekhez kapcsolódnak. E táncokban a táncosok az adott mesterség egyes munkafolyamatait utánozzák pantomimikus gesztusokkal, amelyet érzékletesen mutatott be Szolnoky Lajos⁵ gyűjtései nyomán: „Amikor mi a bodnártáncot táncoljuk, akkor a hordókészítést táncoljuk le benne. Ezért tartjuk kézben a mogyorófapálcákat, mert régen

A BODNÁRTÁNC EGYIK FIGURÁJA. ERDŐBÉNYE. 1920-AS ÉVEK. (A KÉPET KÖZLI: BALASSA 1991. 420.)

az abroncsok is mogyorófából készültek. Igyekszünk tánc közben minden mozdulatot utánozni, amit hordókészítésnél csinálunk. Amikor körbeszaladgálunk, akkor a hordóra az abroncsot verjük rá. Mikor visszafordulunk, akkor a hordónál is vissza kell fordulni, hogy ne legyen egyik oldalt magasabban az abroncs, mint a másikon. Mikor az abroncs szétnyílik és egymás nyakába akasztva táncolunk, akkor az abroncs levágása és összeszegelése körüli vesződést utánozzuk. Mert mikor az abroncsot mérjük akkor, az tekergőzik össze vissza, sokszor a másik nyakába is”.⁶

Megjegyzendő, hogy a Felső-Tisza

vidéki pásztorok és cigányok bottal, teknővájóval, fejszével járt táncaiban szintén előfordulnak ács-, teknővájó- és kovácsmunkát utánzó mozdulatok.

A bodnártánc műfaji-formai osztályozás szerint a lánc táncok (vagy füzértáncok) osztályába tartozik, amelyeknek alapvető jellemzője, hogy a táncosok összefogódnak (kéz-, váll-, derék-, övfogás) vagy eszközök (kard, bot, szalag, kendő, a bodnártánc esetében: abroncs) segítségével alkotnak láncot.⁷ Felföldi László⁸ szerint a lánc körtáncok gyakran szertartásos funkcióval bírnak mind a történeti emléanyagban, mind a közelmúlt vizsgálati anyagában. „A tavaszi falukerülések hosszú lánc- és körtáncai, a májusfa és a szentiváni tűz körüli tánc, a menyasszony körüli rituális körtánc, a halottas táncok, a lánc kard táncok, abroncs táncok s a szertartásos labirintustáncok mind e táncforma rituális szerepére utalnak.”⁹

A Magyar Néprajzi Lexikonban a bodnártáncra a „fegyvertánc” címszónál is találunk utalást. Bár e táncban fegyverrel ugyan nem, csak abronccsal találkozunk, Martin György¹⁰ szerint a fegyvertáncok közé sorolható. A ténylegesen fegyverrel járt táncokon kívül minden olyan tánc ide sorolható, amelyeknél a ma használatos eszközt (jelen esetben az abroncsot) korábban fegyver helyettesíthette. A bodnártánc a fegyvertáncok közül is a kötött szerkezetű csoportos, ún. lánc kard táncok közé tartozik, amelyeknél a táncosok láncszerű összekapcsolódását kard vagy más eszköz (fakard, bot, abroncs) szolgálja.

Láttuk, hogy a bodnártánc mesterségtánc, lánc körtánc és fegyvertánc is egyben. Nem terminológiai zűrzavarról van azonban szó akkor, amikor a bodnártánc a Magyar Néprajzi Lexikon több címszavánál (lásd feljebb) is felbukkan. Nem kategorizálási bizonytalanság az oka annak sem, hogy a Felföldi László és Pesovár Ernő által szerkesztett *A magyar nép és nemzetiségeinek tánc hagyományai* című munkában a bodnártáncot nemcsak a *Lánc körtáncok*¹¹, hanem az *Eszközös pászortáncok* fejezet¹² is tárgyalja. A terminológiai sokszínűség oka valószínűleg az, hogy amíg a bodnártánc formailag lánc tánc (lánc körtánc), addig funkciója, feltételezhető eredete alapján rituális fegyvertáncnak tekinthető.

Martin György a dél-dunántúli takácstánc, vagy sapkatánc kapcsán az egykori fegyvertáncok átalakulási folyamatát a következőképpen vázolta fel: „A fejlődés során a nyugat-közép-európai lánc kard táncokban, amikor a fegyvertánc jelleg háttérbe szorul, a kardot bot, abroncs, majd kendő és szalag váltja fel”.¹³

Miután áttekintettük a bodnártánc általános jellemzőit, és elhelyeztük a tánckul-

„A TÁNCOSOK AZ ABRONCSOKAT FOGVA LÁNC-SZERŰEN KÉPEZNEK KÖRALAKZATOT.” KÖZÉPEN A POHÁRFORGATÓ LÁTHATÓ. ERDŐBÉNYE, 1920-AS ÉVEK (A KÉPET KÖZLI: BALASSA 1991. 421.)

túra egészében vegyük most szemügyre az erdőbényei változatot. Erdőbénye Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, a Zempléni-hegységben, Miskolctól 58 kilométerre található keleti irányban. Korábban mezővárosi ranggal bírt, napjainkban kb. 1500 lakosú község. Tokaj-Hegyalján elsősorban a bodnár, ritkábban és újabban a kádár szóval jelölték és jelölik azokat a szőlőművelést kiszolgáló iparosokat, akik a szőlő leszüreteléséhez, feldolgozásához és tárolásához szükséges faedényeket, kádakat, tölcseréket, puttonyokat, hordókat és bormerítőket készítettek.¹⁴ Erdőbényén nagy hagyománya van a bodnár mesterségnek: a 20. század első felé-

A KÁDÁRTÁNC LEGBRAVÚROSABB FIGURÁJA: A POHÁRFORGATÁS.
(A KÉPET KÖZLI: MIZSÁKINÉ 2004. 100.)

ben még 70 műhelyt tartottak számon, de ma is 10-12 mester dolgozik még a faluban.¹⁵

A bodnártáncot kizárólag férfiak járták a farsangi ünnepkör három nevezetes alkalmán: a Fáklyástársulat-, a Kapástársulat- és a Kádárok bálján.¹⁶ „A táncalkalom később azonban más hegyaljai szokásokhoz is kapcsolódott, így a huszadik század elejétől a szüreti mulatságok alkalmával rendezett bodnárбалokon is előadták. Manapság ritkán mutatják be, főként hagyományőrző jelleg-

gel, nagyobb helyi rendezvények alkalmával (falunap, búcsú, szüreti nap)”.¹⁷

Mizsákiné Bodnár Zsuzsanna¹⁸ leírásából ismerjük a tánc menetét, a táncosok mozgatait és viseletét. Amíg a bodnártáncot régen idősebbek és fiatalabbak egyaránt járták, addig manapság többnyire fiatalok adják elő: öt táncos és az ún. *pohárforgatók*. A táncosok az abroncsokat fogva láncszerűen képeznek köralakzatot. A térbeli mozgást a táncvezető irányítja, aki a pohárforgató is egyben. A tánc motívumkészlete egyszerű, mivel a táncosok lábujjhegyen szökkenő futólépésben mozognak körbe-körbe. A bodnártáncban a kezeknek is fontos szerep jut, hiszen tánc közben az abroncsokkal végeznek különböző formációkat.

A táncosok vállán kb. 10 cm széles nemzeti színű szalag van átvetve, mely a jobb oldalukra fut le. Sapkájuk színe jelenleg sötétzöld fehér díszítéssel, korábban bordó színű volt zöld levelekkel, valamint kék és piros fürtökkel kihímezve. Ezenkívül sötét pantallót, fehér vagy fekete inget és fekete cipőt viselnek. A hordóabroncsot imitáló karikák fából (mogyoróvesző), újabban műanyagból készülnek.

E tanulmány elején Gönyey (Ébner) Sándor tanulmányából idéztem, aki a tánc leírását Nagy József római katolikus plébánostól kapta 1934-ben, de nem ez a legkorábbi feljegyzés róla: „A német nyelvterületen valamint a jelentősebb európai német anyanyelvű településeken a bodnártánc, illetve a hozzá hasonló funkcionális és tartalmi vonásokkal rendelkező táncforma évszázadok óta ismeretes.”¹⁹ Az első részletes magyar nyelvű leírást Balogh Ferenc adta közre 1905-ben.²⁰ Később, 1937-ben Seemayer Vilmos jelentetett meg rövid közleményt az Ethnographia hasábjain *A bodnártánc eredetéhez*²¹ címmel, melyben német párhuzamokkal igyekszik idegen származását igazolni.

Martin György²² szerint az erdőbényei bodnártánc a magyar nyelvterületen egyedül állónak tekinthető, de a Kárpát-medencei elterjedés tekintetében is a legkeletibbelőfordulás. Feltételezi, hogy német telepésekkel kerülhetett Erdőbényére, hiszen a hasonló céltáncok Közép- és Nyugat-Európában igen elterjedtek, és elsősorban a germán népekhez köthetők. Martin György szerint a germán pogány szertartások avatórítusa a középkorban céltáncként élt tovább. Megjegyzi továbbá, hogy az eredetileg nyugati táncformába jellegzetesen kelet-európai elemek is bekerültek! Ilyen például, az a mozzanat, mikor a táncvezető guggoló tartásban táncolva forgatja az abroncsra a borral teli poharat.²³ Ennek ellenére a bodnártánc

menete, szerkezete és zenéje mind a szlovákság, mind a magyarság körében megőrizte nyugati jellegét: „A kötött, iskolás kimértséget és pontosságot követelő abroncskezelés, a térformák bonyolultsága, a láncba összefonódott táncosok komplikált szövevénye alapvetően különbözik a kelet-európai népek elemibb, egyszerűbb fokon lévő, kevésbé rafinált és mesterkéletlenebb tánc kultúrájától”.²⁴

A német eredet tehát mára bizonyítottan tekinthető, az átvétel útja és időpontja azonban továbbra is kétséges.²⁵ Balassa Iván például Tokaj-Hegyalja német kapcsolatait, az átvétel lehetséges útjait 5 pontban foglalja össze: „1. A bognárlegények vándorlása és az ideérkezők hatása. 2. A Szepességgel a középkorra visszanyúló kapcsolat. 3. A pataki diákok nyugati útjai. 4. A német jezsuiták hatása. 5. A szüreti hagyományokat elsősorban őrző Mád, Erdőbénye, Olaszliszka mellett elhelyezkedő német telepek”.²⁶

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy a nyugat-európai céhes hagyományokban gyökerező erdőbényei bodnártánc olyan, a magyar nyelvterületen egészen egyedülálló táncforma, mely ugyan őriz bizonyos kelet-európai elemeket, de a magyar tánc kultúrába való beolvadása nem bontotta meg alapvetően német eredetű szerkezetét, koreográfiáját. Erdőbényén hagyományörzés céljából a bodnártáncot mind a mai napig táncolják.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BALASSA IVÁN 1991 *Tokaj-Hegyalja szőleje és bora*. Tokaj.
- BALOGH FERENC
1905 Régi szüret a Hegyalján. *Néprajzi Értesítő*, VI. 301–305.
- Felföldi László–Pesovár Ernő (szerk.)
1997 *A magyar nép és nemzetiségeinek tánc hagyománya*. Budapest, Planétás.
- GÖNYEI (ÉBNER) SÁNDOR
1934 Az erdőbényei bodnártánc. *Ethnographia*, XXV. 1-2. szám, 74–77.
- HOTYEK ATTILA *Hagyományörzés Erdőbényén*.
- MARTIN GYÖRGY
1977 Bodnártánc, kádártánc. In Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*, I. Akadémiai Kiadó, Budapest, 297–298.
- 1979a *A magyar körtánc és európai rokonsága*. Budapest.
- 1979b Fegyvertánc. In Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*, II. Budapest, Akadémiai Kiadó. 91.
- 1980a Lánctánc, füzértánc. In Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*, III. Budapest, Akadémiai Kiadó. 407.
- 1980b Mesterségtánc. In Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*, III. Budapest, Akadémiai Kiadó. 583–584.
- Magyar tánc típusok és tánc dialektusok*. Budapest, Planétás.
- 1997 Bodnártánc, kádártánc. In Pálffy Gyula (szerk.): *Néptánc kislexikon*. Budapest, Planétás. 19–20.
- MIZSÁKINÉ BODNÁR ZSUZSANNA
2004 Bodnárók tánclete és tánca a zempléni Erdőbényén. Sátoraljaújhely.
- SEEMAYER VILMOS
1937 A bodnártánc eredetéhez. *Ethnographia*, XLVIII. 86.

JEGYZETEK

- ¹ Gönyei (Ébner) Sándor 1934. 76.
- ² Martin György 1997. 19.

- ³ Lásd e dolgozat bibliográfiáját.
⁴ Martin György 1980b. 583–584.
⁵ Szolnoky Lajos: Népszokások – bodnärmesterség. Kézirat.
⁶ Közli: Mizsákiné Bodnár Zsuzsanna 2004. 59.
⁷ Martin György 1980a. 407.
⁸ Felföldi László és Pesovár Ernő (szerk.) 1997. 73.
⁹ Felföldi László és Pesovár Ernő (szerk.) 1997. 73. Hivatkozva pl. Martin György 1979a.
¹⁰ Martin György 1979b. 91.
¹¹ Felföldi László és Pesovár Ernő (szerk.). 1997. 73–75.
¹² Felföldi László és Pesovár Ernő (szerk.). 1997. 114.
¹³ Martin György 1995. 72.
¹⁴ Balassa Iván 1991. 531–532.
¹⁵ Hotyek Attila: Hagyományörzés Erdőbényén
¹⁶ Mizsákiné Bodnár Zsuzsanna 2004. 65.
¹⁷ Mizsákiné Bodnár Zsuzsanna 2004. 65–66.
¹⁸ Mizsákiné Bodnár Zsuzsanna 2004. 67–68.
¹⁹ Mizsákiné Bodnár Zsuzsanna 2004. 49.
²⁰ Balogh Ferenc 1905. 304.
²¹ Seemayer Vilmos 1937. 86.
²² Martin György 1995. 98.
²³ Lásd az e tanulmány elején idézeteket.
²⁴ Martin György 1995. 98.
²⁵ Mizsákiné Bodnár Zsuzsanna 2004. 11.
²⁶ Balassa Iván 1991. 424.

1902. emelgette gazdasági állatát, Pásztor, István, 1902. Székely László (szerk.) 1. díjazott és a székely. 1901. Emelgette állatát, István, 1. díjazott. 1906. Székely László (szerk.) 1. díjazott.

BORSAJTÓK

Legjobb rendszerű „Kézi-székelyi”, „Kovács”, „Borsajtó”, „Borsajtó” és a székely a magyar konyhájának legkedveltebb borsajtok. Legjobb rendszerű, székely (székelyi) borsajtok 1901. díjazott. Székely László (szerk.) 1907. évi díjazott. Székely László (szerk.) 1907. évi díjazott. Székely László (szerk.) 1907. évi díjazott.

Székelyi és borsajtok:
Legjobb alumínium kupahengerű székelyi és borsajtok.

SZÉKELYI ÉS DISKANT

„HARMAT” 11503. sz. a.
 tűzre, védett

a legalkalmasabb 3 kg. kénport befogadó leggyorsabb szerkezet, egyszerűen és igen könnyen működik, gyermek is kezelheti.

Ára 15 korona.

Gyártja: 1908

Pfeiffer Henrik, Zalaegerszeg és PFEIFFER M. BUDAPEST IV., KAPLONY-UTCA 3. SZ.
 Telefon 1114. Székelyi díjazott.

A 1. székelyi díjazott figyelmébe ajánljuk az általunk évek óta gyártott és legjobbnak ismert **DEMJÉN-féle**

„VULKÁN” hátú kénportfúvóeszközöket.

Erős és tartós kivétel. Képes a kénport, leggyorsabb és legkényelmesebb szerkezet. A porózus hatása azonnal észlelhető.

DEMJÉN IGNÁCZ
 1908. évi díjazott. Székelyi díjazott. Székelyi díjazott.

Budapest, VIII., Magdolna-utca 14. sz.

